

Петро Ю. Саух

Житомирський державний університет

Філософія завжди була під підозрою

Filozofia zawsze była podejrziwa

Нам, слов'янам, до цих пір нелегко звільнитися від важкого соціально-економічного тягаря минулого. Це очевидний факт. До сьогодні перед нами стоїть гостра проблема емансипації гуманітарно-соціальних галузей знань від соціального тиску, які тенденційно розглядаються засобом ідеологічних і політичних цілей та нерідко використовуються в примітивній, декоративній і апологетичній площинах. Таке ставлення до соціально-гуманітарних знань негативно вплинуло не лише на їх власний розвиток, а й на те в суспільстві, що маємо.

Ідеологічна запрограмованість мислення вихолостила у цілих поколінь здатність бачити речі в реальному світлі. Вона й досі продовжує народжувати страшних монстрів, щоб з ними ж потім боротись. І усі спроби вирватися з ідеологічного мороку робляться знову ж таки через ідеологію, внаслідок чого повалений «ворог» відразу відроджується з дещо зміненим обличчям. Жодна жива думка не проростає в цьому розумово кволому тілі, а особистість нівелюється.

Навіть філософія, яка в цій ситуації намагається повернути людині її законне місце у світі через площину традицій гуманістичного світогляду і протистоїть приниженню ролі людини в будь-яких формах, виявляється тут безсилою. Вона, на жаль, торжествує лише над прикрощами минулого й майбутнього, тоді як прикрощі сьогодення торжествують над нею. Невипадково російський філософ М. Бердяєв вважав філософію найбільш захищеною галуззю культури. Тим паче, що бюрократія і чиновництво, які завжди гнобили інтелектуалізм та громадську думку, розглядали і продовжують розглядати її не як культурну самоцінність, а як засіб. Міністру внутрішніх справ Росії миколаївської доби Ширинському–Шахматову належать слова: «Користь філософії не доведена, а зло від неї можливе». Якщо і є певний сенс існування філософії й філософів, то полягав він, на думку чиновника, в можливості використання їх у ролі підсобного засобу при здійсненні своїх (не завжди чистих) ідеологічних і політичних цілей. Тоді, зазначав, Г.В.Ф. Гегель, до філософії ставляться як до будинків розпусти – їх терплять. Йі до сьогодні, нелегко подолати цю ідеологічну запамороченість. Багато хто, як і згадуваний вище імперський міністр, не бажав би її терпіти й нині. Здавалось би, процеси демократизації знесли

зовнішні обмеження свободи мислення й дали змогу публічно реалізуватись, пробудили інтерес до суспільствознавчих та гуманітарних проблем серед широкої громадськості, обмежили можливості некомпетентного втручання в науку. Але це лише зовні так. На місце тиску, що панував згори, з'являється тиск знизу, коли намагаються установити істину механічного більшістю голосів. Тоді нам кажуть «Закінчуйте філософствувати!», або «розвели тут філософію (...)». І означає це не що інше, як намагання уникнути необхідності бачити і осмислювати реальні проблеми, дослухатися до чужої думки, зіставляти різні думки, зважувати на міру їхньої істинності чи хибності. Власне, це намагання убезпечити свій звичний найіжджений шлях від необхідності його зміни чи переспрямування.

Пояснюється це, очевидно, тим що філософія за всю свою історію ніколи не мала соціального опертя на зразок того, як релігія спирається на церкву. Філософія не мала і не могла мати такої соціальної інституції, яка б гарантувала їй певний статус у суспільстві, а філософам – захист їхніх фахових прав. Протягом сторіч філософія існувала поза державними структурами або напівофіційно. Звісно, цей факт, завжди додавав і додає розвиткові філософії, її реальному функціонуванню в суспільстві додаткових труднощів. Але, можливо, це й добре. Відсутність жорсткої прив'язаності філософії до якихось соціальних структур забезпечує їй наявність певного простору свободи, без якого вона не була б сама собою. Протидіючи спрощенню та схематизуванню у різних їх проявах, філософія, саме завдяки цьому, захищає, в людині саме її людське ество, додає їй свободи, розширює простір свободи в усьому людському бутті. Філософські знання мають «граничний зміст» через те, що філософській думці притаманна здатність не зупинятися на простих рішеннях тих чи інших проблем, не задовольнятися частковим та умовним, а навпаки, викривати й долати будь-яку обмеженість, спростовуючи різного роду ілюзії. Філософія є уособленням критичності людської думки, її здатності до самоконтролю. Тобто вона є тим, що можна з впевненістю назвати чесністю людського духу перед самим собою.

В цьому силовому полі, як на мене, об'єднання зусиль філософів слов'янського світу, додає міцності і сили філософії загалом не з метою демаркації її меж і розвитку «хуторянського синдрому», а задля пошуку загального знаменника різних філософських систем, який об'єднує їх і який направлений на збагачення досвіду людства і світової цивілізації.